

RUKOPISI GLEDEVIĆEVE DRAME »BELIZARIJO ALITI ELPIDIJA«

TOMO MATIĆ

Kada je Budmani za *Stare pisce hrvatske* (knj. XV, Zagreb 1886) priredivao izdanje djela dubrovačkoga pisca Antuna Gledevića, bio mu je od drame *Belizarijo aliti Elpidija* poznat samo autorov autograf koji se čuva u knjižnici dubrovačke Male braće, a u kojemu je od te drame sačuvan samo prvi čin (kratkoće radi taj se rukopis ovdje dalje označuje slovom D). Na osnovi toga je Budmani bio mišljenja da Gledević *Belizarija* uopće nije svršio: »jer će mu biti po svoj prilici sama smrt to zapriječila«. Za mišljenje da je Gledević prvi čin *Belizarija*, kako je sačuvana u D, doista napisao u svojim kasnim godinama, vidio je Budmani potvrdu i u tome što je Gledević u prvo doba svojega književnog rada pisao drame bez prologa, a u D ispred prvoga čina *Belizarija* ima barem početak prologa što ga govore Venere i Ljubav.¹

Više nego jedan decenij poslije Budmanijeva izdanja našao je Šurmin u zagrebačkoj Sveučilišnoj knjižnici rukopis u kojemu je — uz još neke drame i pjesme drugih dubrovačkih pjesnika — na prvome mjestu sačuvana potpuna Gledevićeva drama u tri čina *Elpidija*, tj. ista drama koja u D, a po njemu također u Budmanijevu izdanju, ima naslov »Belizarijo aliti Elpidija«.² Naslov drame u zagrebačkom rukopisu (označujem dalje taj rukopis slovom Z) posve je opravdan jer je u njoj centralna ličnost doista Elpidija, a ne Belizarijo: Olindo i Ormonte, junaci grčke vojske koja se pod vodstvom Belizarijevim bori u Italiji protiv Gota otimaju se za ljubav Elpidijinu, a Belizarijo nastoji smiriti zaljubljenike i u neku ruku je arbitar u njihovoj ljubavnoj utakmici.

Šurmina je dakako zanimao odnos prvoga čina *Elpidije*, kako je sačuvan u Z, i rukopisa D po kojemu je Budmani priredio izdanje u *Starim piscima hrvatskim*, te je utvrdio da ima među jednim i drugim tekstom dosta razlika, a osobito da D donosi stihova kojih u Z uopće nema. Šurmin je upozorio samo neka takva mjesta (u SPH stihovi 25-44, 77-80), no ima (ih) i drugih: tako npr. u Z nema uopće stihova 513-548, a gdje-gdje opet dvjema strofama rukopisa D (stihovi 677-684, 701-708) odgo-

¹ Ispor. Stari pisci hrvatski, knj. XV, str. X, XVIII i 239.

² Šurmin, Gledevićev »Belizarijo« (Nast. Vj., knj. 41, str. 263-265).

vara u Z po jedna strofa. Naprotiv, posve se rijetko nađe u Z što god, čega nema u D. Na osnovi svega toga, a uzevši u obzir također prolog drame od kojega u D ima barem početak, Šurmin je prvi čin *Belizarija aliti Elpidije* što ga imamo u D, smatrao kasnijom, nedovršenom preradom *Elpidije*, koja je »v a l j a d a po najprvom slaganju i pjevanju pjesnikovu« sačuvana potpuna u Z. No to je mišljenje Šurmin iznio s nekom rezervom (»valjada«), i to posve opravdano jer se samome proširivanju ili skraćivanju tekstova ne može pouzdano prosuditi koji je od njih stariji ili koji je od kojega potekao.

U novije doba je za Gleđevićeve drame *Damiru smirenu*, *Ermijonu* i *Olimpiju osvećenu utvrđeno* da su prevedene s talijanskoga,³ a kasnije su još i za *Belizarija aliti Elpidiju* prof. Dayre i prof. Deanović uporedo i nezavisno jedan od drugoga našli da je ta drama posve slobodan prijevod — zapravo parafraza — melodrama *I rivali generosi* poznatoga talijanskoga pisca Apostola Zena.⁴ Deanović se tom prigodom osvrnuo i na odnos teksta Gleđevićeve drame u Z i u D pa se isporođivanjem tih rukopisa s mletačkim izdanjem Zenovih *I rivali generosi* od godine 1697. uvjerio da je potpuni tekst drame što je sačuvan u Z stariji od prvoga čina rukopisa D koji se gdjegdje jače udaljuje od talijanskoga originala.⁵

No već i u samim Gleđevićevim autografima Z i D ima momenata koji posve pouzdano pokazuju da je *Elpidija* rukopisa Z doista starija redakcija iz koje je potekao prvi čin drame što je sačuvan u D, i na to bih želio ovdje upozoriti jer — koliko mi je poznato — to je do sada ostalo neopaženo.

U rukopisu Z zapisano je naime gdjegdje in margine stihova u kojima se drugim riječima izriče ista misao što je već izrečena u stihovima samoga teksta drame uz koje su te varijante zabilježene. Prije svega se dakako nameće pitanje tko je zapisao te varijante. Rukopisi Z i D, autografi Gleđevići, pisani su pomnivo, gotovo kaligrafski (ispor. na kraju XV knjige *Starih pisaca hrvatskih* faksimile Gleđevićeva pisma iz *Olimpije* i iz *Belizarija aliti Elpidije* iz rukopisa D), a marginalne bilješke u rukopisu Z napisane su neuglednim sitnim pismom koje se katkada teško čita tako da se na prvi pogled ne bi reklo da su od Gleđevićeve ruke. A ipak jaka sličnost s izrazito osebujućom Gleđevićevom stilizacijom nekih slova, a i sam fakat da je Gleđević te varijante prenosio u svoj prerađeni tekst *Belizara aliti Elpidije* u rukopis D, upućuje da će i te marginalne bilješke biti od Gleđevića. No i kad ne bi bilo tako, time se ne bi ni najmanje oslabilo značenje tih bilježaka za prosuđivanje vremenskoga odnosa rukopisa Z i D: izvan svake je naime sumnje, da su te marginalne varijante stihova k a s n i j e zapisane u rukopis Z, a što ih je Gleđević

³ Deanović, Übersetzungen des Anton Gleđević, Archiv für slavische Philologie XXXVII (Berlin 1916).

⁴ Deanović, La fortuna di Apostolo Zeno nell'oltre Adriatico, Atti dell'Accademia degli Arcadi VII-VIII (Roma 1931). — Dayre, L'original italien du »Belizarijo« de Gleđević, Revue des études slaves XI (Paris 1931).

⁵ Deanović, La fortuna di Apostolo Zeno nell'oltre Adriatico (I. c., str. 183).

anio u prerađu sačuvanu u D, to je posve pouzdano svjedočanstvo za vremenski prioritet redakcije drame sačuvane u Z.

U rukopisu Z (na listu 6b) u četvrtoj šeni prvoga ata Elpidija govori grčkim vitezovima Olindu i Ormontu da će se odazvati ljubavi onoga od njih dvojice koji u boju pokaže da je bolji junak:

Djelovati hrabrenije
tko se od vas tad usili,
steć srce će Elpidije,
ako tač vam ona omili.

I ako bojne kroz zabave
nju budete osvojiti,
to vaše će časti i slave
pravi uzrok ljubav biti.

Uz ta dva posljednja stiha in margine zabilježene su dvije varijante:

s lijepijem vijencem vječne od slave
ljubav će vas okruniti

i

od neumrle vijence slave
ljubav će vam pripraviti.

Ovom drugom varijantom što je kasnije zapisana in margine rukopisa Z Gleđević je u D završio Elpidijin govor Olindu i Ormontu :

.....
neumrle će vijence od slave
vami ljubav pripraviti

(Stari pisci hrvatski, XV, 243).

U trinaestoj šeni prvoga ata u Z (list 17b) vojnici dovode gotškome kralju Vitdžu zarobljenu Elpidiju koju kralj nastoji za se predobiti i lijepim riječima i prijetnjama, no Elpidija ga odlučno odbija. Njihov se razgovor počinje ovako :

Vitidže :

Nu si moja !

Elpidija :

Strašna obraza!
I veće sam ja smetena,
jer se meni on ukaza,
neg što jesam ugrabena.

Uz te stihove je u Z in margine zabilježen nešto drukčiji tekst :

Nu si moja ti svakako
i moja ćeš sved živjeti,
ni te bogovi ni vas pako

nije te jaki⁶ meni oteti.
Grda i strašna sasma obraza !
Ah, mrzeća prem obraza !

Prema toj varijanti rukopisa Z prerađen je u D početak razgovora kralja i Elpidije ovako:

Vitidže :

Nu moja si ti svakako
i moja ćeš? u vijek biti,
ni te nebo, ni te pako
može meni ugrabiti.

Elpidija :

Grda zgloda, strašna obraza !
I već' jesam ja smetena,
što se meni on ukaza,
neg što jesam ugrabljena

(Stari pisci hrvatski, XV, 250).

Kada u rukopisu Z (list 22a) u petnaestoj šeni vojnici dovode pred Belizarija zarobljenike i među njima kćerku gotškoga kralja Rozmilda i gotškoga vojvodu Alarika, padaju njih dvoje pred Belizarijem na koljena i govore mu :

Rozmilda :

Grčke vojske časti prava,
sad pri[d] tobom evo odi . . .

Alariko :

Belizarijo, koga slava
spored suncem svijet obhodi . . .

Uz te su stihove in margine zabilježene varijante :

R : Dobitniče prihrabreni,
evo odi najtužnije . . .

A : O kom vijenac ne zeleni,
neg neumrli slava vije . . .

Te marginalne varijante je Gledević bez ikakve promjene prenio u D i stavio ih mjesto stihova što ih u Z govore Rozmilda i Alariko

(Stari pisci hrvatski, XV, 253).

⁶ Početak toga stiha je u Z dosta nejasno zapisan.

I tako je eto već iz samih rukopisa Z i D pouzdano razjašnjen historijat postanka Gleđevićeve nedovršene drame »Belizarijo aliti Elpidija«: Gleđević je najprije, prevodeći posve slobodno melodram Apostola Zena *I rivali generosi*, složio dramu *Elpidiju* što je sačuvana u rukopisu Z,⁷ a kasnije se prihvatio posla da tekst te drame ponešto preudesi, no u tome nije došao dalje od konca prvoga čina, kako se sačuvao u rukopisu D.

⁷ Fancev je iz rukopisa Z — jamačno spremajući se da priredi izdanje *Elpidije* — prepisao tri prizora prvoga čina i drugi i treći čin. Taj se prijepis nalazi u arhivu Historijskog instituta Jugoslavenske akademije u Zagrebu.

Zusammenfassung

DIE MANUSKRIPTE DES GLEDEVIĆS DRAMAS »BELIZARIJO ALITI ELPIDIJA«

In der in den *Stari pisci hrvatski*, Bd. XV (Zagreb 1886), erschienenen Ausgabe der Werke Gledević wurde nur der erste Akt des Dramas »Belizarijo aliti Elpidija« veröffentlicht, weil in der einzigen damals bekannten, in der Bibliothek des Franziskanerklosters in Dubrovnik befindlichen Handschrift dieses Dramas, einem Autograph des Autors, die Fortsetzung des dramas fehlte. Der Herausgeber Prof. Budmani war der Meinung, Gledević habe das Drama nicht vollendet.

Als später Prof. Šurmin in der Universitätsbibliothek in Zagreb, ebenfalls in einem Autograph des Autors, einen vollständigen, jedoch von dem Dubrovniker Texte hie und da abweichenden Text des Dramas fand, äusserte er mit gewisser Zurückhaltung die Meinung, die Zagreber Handschrift enthalte die ältere Redaktion des Dramas.

Auch Prof. Deanović, der gleichzeitig mit Prof. Dayre feststellte, dass Gledević' Drama nur eine sehr freie Übersetzung des Melodramas *I rivali generosi* des bekannten italienischen Schriftstellers Apostolo Zeno ist, hielt den Zagreber Text für die ältere Redaktion des Dramas, weil er dem italienischen Original näher stehe.

Im vorliegenden Aufsätze wird der Beweis geführt, dass bereits das gegenseitige Verhältnis der beiden kroatischen Texte an und für sich die zeitliche Priorität des Zagreber Textes besätige: in der Zagreber Handschrift finden sich stellenweise in margine später eingetragene Varianten zum ursprünglichen Texte des Dramas und diese späteren Varianten erscheinen in der Dubrovniker Handschrift in den Text des Dramas selbst aufgenommen, sodass die zeitliche Priorität des Zagreber Textes dadurch bestätigt und die Entstehung des unvollendeten Dramas Gledević »Belizarijo aliti Elpidija« ins rechte Licht gesetzt wird.